

LBRIS

We know
books

Antoaneta Olteanu

**MITOLOGIE
ROMÂNĂ**

CETATEA DE SCAUN
EDITURA

CUPRINS

<i>Lista planșelor</i>	12
Cuvânt înainte	13
SCURTĂ EVOLUȚIE A CREDINȚELOR MITOLOGICE.....	31
Între paranteze, despre mitologia traco-dacă.....	40
MITUL – ÎNCERCĂRI DE DEFINIRE	47
Ce este mitul	47
Nevoia de sacru.....	50
Riscurile oralității	51
Studiul gândirii mitice – un scurt istoric	52
Bibliografie	67
STUDIUL MITOLOGIEI ÎN ROMÂNIA.....	69
Călătorii	69
Studiul sistematic al mitologiei.....	73
Ecouri ale școlii mitologice	74
Școala comparatistă	81
Clasicii mitologiei românești. Întoarcerea la folclorul viu.....	84
Modele de gândire a satului românesc	90
Eliade și hermeneutica mitului românesc.....	95
Studiul mitologiei în perioada comunistă.....	97
Preocupări recente pentru culegerea și studiul textelor mitologice.....	104
Și totuși, mitologie română.....	113
Personajele malefice, o clasificare	114
Bibliografie	116
COSMOGONIA	123
Facerea lumii.....	123
Apele cosmice. Imersiunea	125
Creatorii. Dualismul cosmogonic.....	126
Dumnezeu și broasca	130
Dumnezeu și ariciul.....	130
Creatorul unic	130
Triada divină: Dumnezeu, Sf. Petru și Faraon	131
Urzirea pământului	131
Pământul	133
Modelarea pământului.....	133
Sacralitatea pământului	134
Stâlpii pământului	134
Cutremurele	136
Formele de relief	137
Munții	137
Văile și dealurile.....	138
Câmpul cu florile.....	139
Ape cosmice, ape terestre	141

Apa Sâmbetei.....	141
Apele potabile	142
Sorbul Apelor	143
Cerul și componentele sale.....	144
Bolta cerului	145
Tortile cerului.....	146
Stâlpii cerului	146
Deschiderea cerului	147
Soarele.....	148
Luna.....	151
Stelele	153
Calea Lactee sau Drumul Robilor.....	154
Sfârșitul lumii.....	154
Semne premonitorii.....	155
Bibliografie	156
PERSONAJE MITOLOGICE <i>IN ILLO TEMPORE</i>	159
Dumnezeu și Sf. Petru.....	159
Dumnezeu	159
Sf. Petru.....	160
A fost odată pe pământ... ..	164
Primii oameni	164
Facerea femeii	167
Cultivarea pământului.....	168
Jidovii	169
Urieșii	171
Novacii	173
Căpcăunii	174
Rohmanii, Blajinii	175
Piticii	178
Alți locuitori ai pământului	179
După noi	179
Draci, diavoli	180
Dracul.....	180
Urmașii creatorului.....	181
Dracul cosmic.....	183
Dracul pe pământ	184
Diavolul.....	187
Ajutoarele divine	187
Sf. Ilie.....	188
Sf. Gheorghe	189
Sf. Simion	191
Iuda.....	192
Maica Domnului	192
De la Sf. Nicolae la Moș Crăciun	193
Bibliografie	198
TIMPUL SACRU	201
Considerații despre timp și calendar	203
Anotimpurile.....	210
Un an și mai multe începuturi	211
Ajunurile	211

Anul Nou	212
Buna-Vestire.....	213
Sf. Gheorghe	215
Sf. Andrei	216
Zilele săptămânii.....	218
Luni	221
Marți.....	223
Miercuri	224
Joi.....	225
Vineri.....	226
Sâmbătă	229
Duminică	230
Zile și nopți.....	232
Ziua.....	232
Miezul zilei, miezul nopții	232
Noaptea.....	233
Luna	234
Lunaticii	236
Lună nouă.....	236
Lună plină.....	238
Eclipse	238
Ieșirea din timp.....	239
Bibliografie	245
SPAȚIUL SACRU	249
Trăsături ale lumii sacrului.....	249
Opozițiile binare în lumea sacrului. Stânga/ dreapta.....	252
Pluralitatea lumilor	255
Lumea noastră	255
Casa	255
Fereastra	256
Vatra.....	258
Hornul.....	260
Pragul	262
Streașina.....	263
Locuri necurate.....	263
Drumul.....	264
Urma	265
Răscrucea, răspântia	269
Hotarul.....	269
Fierăria	270
Moara	271
Curcubeul	273
Lumea cealaltă	274
Lumea basmelor.....	275
Lumea morților	277
Viziunea creștină	277
Viziunea populară arhaică	285
Bibliografie	289
LUMEA DEMONILOR.....	293
Între viață și moarte	293

Personificarea destinului.....	293
Ursitoarele.....	293
Stelele.....	298
Norocul.....	300
Sărăcia.....	306
Piezele.....	306
Piaza-Bună.....	306
Piaza-Rea.....	306
Ceasurile.....	307
Ceasul-Bun.....	307
Ceasul-Rău.....	307
Moartea.....	308
Duhurile morților.....	310
Moartea nenaturală – particularități.....	310
Viața de după moarte.....	311
Sinucigașii, sniamenii.....	313
Un suflet, mai multe suflete.....	313
Strigoii sau morții cu mai multe suflete.....	314
Stafia sau furtul de suflete.....	321
Moroii.....	322
Zburători și zmei.....	324
Zburătorul.....	324
Zmeii.....	329
Duhurile casei.....	335
Duhurile protectoare ale casei.....	335
Șarpele casei.....	338
Știma casei.....	340
Duhuri ale casei cu înfățișare umană.....	341
Duhurile răzbunătoare ale caselor pustii. Stafile.....	342
Moroii.....	345
Duhurile ajutătoare ale casei. Spiriduși.....	346
Bibliografie.....	350
UNIVERSUL FRICILOR.....	353
Duhuri ale aerului.....	353
Vântul.....	353
Vântul Turbat.....	356
Oameni în vânturi.....	356
Vânturile ca purtătoare de rău.....	356
Vântoasele.....	357
Vârtejul.....	358
Ploaia.....	360
Seceta.....	363
Caloianul.....	366
Paparudele.....	370
Grindina.....	373
Piatra din cer.....	373
Piatra de pe pământ.....	375
Duhuri ale nopții ca iluzionare.....	389
Iluzionarea vizuală.....	391
Iluzionarea auditivă.....	393

Om de Noapte.....	393
Omu-Noptii.....	393
Ielele.....	394
Puterea numelui.....	395
Ielele altora.....	397
O viață de petreceri.....	399
Patroanele muzicii.....	405
Călușarii.....	406
Zânele.....	409
Duhurile apei.....	411
Înecații.....	413
Știma Apei.....	414
Fetele de Apă.....	415
Omu-Apei.....	416
Diavoli atotcuprinzători.....	416
Cel din Baltă.....	417
Cel din Puț.....	417
Dracii din mări și ape mari.....	417
Personaje de import. Faraonii, Oamenii Mării.....	419
Fetele de Mare.....	420
Duhurile pădurii.....	420
Rătăciți în pădure.....	422
Muma-Pădurii.....	423
Vâlva-Pădurii.....	427
Fata-Pădurii, Pădureana.....	427
Duhurile munților.....	430
Vâlva Munților, Vâlva-Pietrelor.....	430
Duhurile minelor.....	431
Vâlva-Minei, Vâlva-Băii.....	431
Piticii.....	435
Duhurile comorilor.....	435
Știma Comorii, Știma Banilor, Vâlva-Comorii.....	438
Duhuri păzitoare ale torsului.....	442
Despre un cult al torsului.....	442
Interdicții referitoare la tors.....	444
Torsul și țesutul apotropaic.....	446
Cămașa Ciumei, cămașa de izbândă.....	447
Povestea cănepei.....	448
Duhurile păzitoare ale torsului.....	448
Joimărița, Joimărica, Joi-Mari.....	449
Marțolea, Marți-Seara.....	452
Sf. Vineri.....	453
Sântoaderii, Spiridușii Roșii.....	453
Mucenicii.....	456
Inătoarea.....	457
Duhurile bolilor.....	457
Originea bolilor.....	457
Demoni specifici ai bolilor.....	458
Ciuma.....	459
Holera.....	466

Vărsatul.....	467
Frigurile.....	468
Insomnia.....	470
Furtul/ schimbatul copiilor.....	471
Deochiul.....	473
Bibliografie.....	476
UNIVERSUL MAGIEI.....	481
Magia – un scurt istoric.....	481
Magia în societățile tradiționale.....	487
Acte magice.....	490
Vrăji, farmece, desfaceri, descântece.....	491
Vrăjile.....	492
Desfacerile.....	493
Descântecele.....	494
Faceri și desfaceri.....	494
A aduce, a veni: adusătura.....	494
A face: fapțul, făcătura.....	496
De la magie la magician. Oameni cu puteri.....	498
Consacrarea.....	499
Gemenii.....	501
Moșa.....	503
Moșa-descântătoare.....	504
După naștere: executantul practicilor apotropaice.....	505
Moșa-ursitoare.....	505
Moșa-nașă.....	507
Oamenii-lupi.....	509
Credințe despre lupi.....	509
Păstorul lupilor.....	511
Vârcolacii.....	517
Pricolici, tricolici.....	521
Vârcolacii selenari.....	523
Baba.....	524
Descântătoarea.....	525
Fermecătoare.....	526
Vracii.....	527
Vrăjitorii (strigoii vii, moroi).....	528
Cine poate fi magician?.....	529
Marcajul la naștere.....	530
Pluralitatea și mobilitatea sufletului.....	534
Metamorfozele.....	535
Stare de transă sau posedare demonică.....	536
Practicarea magiei ca meserie.....	537
Pactul cu diavolul.....	538
Moștenirea harului.....	540
Magicienii amatori.....	540
Faptele magicienilor.....	541
Obiecte, animale și plante magice.....	544
Auxiliarele familiare.....	544
Obiecte și elemente magice.....	552
Plante magice.....	600

Practici magice.....	623
Practici apotropaice săvârșite în casă	625
Răul din interior.....	625
Răul venit din afară.....	627
Magia întoarcerilor	631
Trecerea, traversarea	632
Datul peste cap, inversiunea.....	634
Trasarea unui cerc magic	634
Înnodarea. Nodurile magice	636
Firele vieții	638
Farmece.....	640
Luarea rodului câmpului.....	640
Luarea laptelui.....	646
Practici magici de aducere a ursitului.....	654
Farmece de ură, de urât.....	661
Farmece pe ursită.....	663
Bibliografie	675
Bibliografie generală.....	681
Indice de materii.....	693
Indice de nume	704
Planșe / 713	

SCURTĂ EVOLUȚIE A CREDINȚELOR MITOLOGICE

Există ceva divin în lume, cum există ceva lumesc în divinități¹.

Vom încerca să facem, în rândurile care urmează, o scurtă trecere în revistă a istoriei umanității, din dorința de a surprinde evoluția credințelor mitologice, religioase. E foarte greu să fie identificate mai apoi, cu precizie, trăsături ale lor în sistemul mitologic mai coerent, atestat mult mai târziu, ale oricărui sistem mitologic, deși se tot fac încercări forțate de a surprinde aceste puncte de plecare. Fără îndoială fiecare perioadă a lăsat, în sistemul de credințe pe care îl cunoaștem astăzi, urme numeroase, dar subliniem este imposibil și nici nu are rost să facem un demers prin care să atribuim unei ere sau alteia, unei mitologii cu care am venit în contact, de-a lungul formării noastre, elemente extrem de precise. Doar simplele comparații între elementele mitologiilor arhaice, primitive, care au început să fie puse laolaltă mai ales odată cu dezvoltarea perspectivei comparatiste și, mai apoi, a hermeneuticii credințelor religioase și mitologice ne arată similitudini numeroase întâlnite aici. Perspectiva comparatistă, pe care se bazează mai apoi și școala structuralistă, cu referire la indo-europeni sau nu, subliniază niște tipare generale de gândire la marile familii de populație, fiecare dezvoltând mai apoi, în funcție de contactele ulterioare, mai mult sau mai puțin specifice, concrescențe care duc la individualizări relative ale sistemelor mitologice moderne.

Oamenii au simțit dintotdeauna nevoia de a se li se răspunde la întrebări fundamentale, obsesive, care se repetau: de unde au apărut ei înșiși, cum a apărut lumea, cine este creatorul ei/al tuturor, cum de au știut aceștia să performeze acele activități pe care le făceau și care s-au dovedit esențiale pentru supraviețuire. Pentru multe populații, tocmai gruparea la un loc a narațiunilor despre trecut, despre originea lumii, a oamenilor, zeilor și a ordonării activității lor este ceea ce se numește în fapt mitologie sau religie. Evident, caracterul ritual, repetabil, obligatoriu chiar nu reiese de fiecare dată din poveștile sacre, dar, din generație în generație, în urma comentariilor făcute asupra acelor texte cu caracter de instituire, au înțeles caracterul original al multora dintre aceste narațiuni, încercând pe cât posibil să le păstreze acțiunea și mai departe. Interesant este că mitologiile mari, superioare, nu răspund decât vag la problema creației, și acesta fiind un alt argument că ele au apărut într-o perioadă mult mai târzie decât cea în care activau mitologiile/ religiile mai vechi.

Primele reprezentări mitologice, deloc conștientizate ca atare, erau de fapt primii pași pe care omul încerca să-i facă pe drumul cunoașterii și luării în posesie a lumii înconjurătoare. Găsirea de aliați, de protectori în necunoscutul din jur s-a manifestat sub forma patronilor, a divinităților cerești, a personi-

¹ Jean-Pierre Vernant, *Mit și religie în Grecia antică*, Ed. Meridiane, București, 1995, p.13.

ficărilor naturii, într-o ordine care este destul de greu de stabilit. În același timp, credințele despre moarte, despre natura muritoare a oamenilor și-a lăsat, la rândul ei, o amprență inconfundabilă în structurarea unui sistem de credințe mai bogat. Ordinea pe care o făcea omul în jur începea să se observe și în modelul identificat la ființele superioare. Pentru a lua în posesie aceste cuceriri, avea nevoie și de structurile mitice și rituale care îi consolidau statutul în lumea de jos. Mircea Eliade spunea: „Când mitul cosmogonic povestește cum a fost creată Lumea, el revelează în același timp emergența acestei realități totale care este Cosmosul și regimul lui ontologic: el spune în ce sens Lumea *este*. Cosmosul este de asemenea și ontofanie, manifestare plenară a Ființei. Și pentru că toate miturile participă într-un anumit fel la tipul mitului cosmogonic – căci orice istorie a ceea ce s-a întâmplat în *illo tempore* nu este decât o variantă a istoriei exemplare: cum s-a născut Lumea – urmează că toată mitologia este o ontofanie. Miturile revelează structurile realului și multiplele moduri de a fi în lume. Iată pentru ce ele sunt modelul exemplar al comportamentelor umane: ele povestesc istorii *adevărate*, referindu-se la lucruri *reale* (...). Revelând istoria a ceea ce s-a întâmplat în *illo tempore*, se revelează dintr-o dată o irupere a sacrului în Lume...”¹

Prin urmare,

1. prima perioadă identificabilă în istoria omenirii este **paleoliticul (20.000 – 8.000 î.H.)**. Acum încep să apară reprezentări conform cărora ființele mitologice îi învață pe oameni ocupațiile – vânătoarea, creșterea animalelor, tehnicile de luptă, țesutul etc. Primitivii încep să elaboreze reprezentări despre ființe supreme uranice, personificări ale Cerului, pentru a fi mai apoi înlocuiți, pe măsură ce oamenii evoluau, cu zei dinamici, solari, cu zei ai furtunii și ai fecundității. Descoperirea agriculturii aduce în prim plan marile zeițe, zeițe-mame, alături de soții lor, care de-acum nu mai sunt autonomi și așa de puternici („zeul fecundator nu mai creează lumea, cum zicea Eliade, acum se mulțumește s-o fertilizeze”²; cu timpul marea zeiță se îngrijește singură de fertilitatea lumii).

Înainte de matriarhat a existat așa-numita *Urkultur*, când ocupațiile erau culesul și vânătoarea animalelor mici. Aici structura socială ar fi fost monogamia și exista egalitatea drepturilor între soți³. După *Urkultur* ar fi urmat două forme de societate: societatea totemică, în care domină bărbatul; societatea matrilocală, matriarhală, în care domină femeia. Așa cum spunea Eliade, matriarhatul nu poate fi un fenomen primordial. El n-a luat naștere decât după descoperirea culturii plantelor și a proprietății asupra terenurilor cultivabile⁴. Vom da aici un citat sintetizator din Mircea Eliade despre felul în care s-au structurat aceste reprezentări: „După școala istorico-culturală, stadiul cel mai vechi al civilizației umane ar fi cel numit *Urkultur*: economia acestor societăți s-ar baza pe cules și vânarea animalelor mici; structura socială ar fi monogamia și egalitatea drepturilor între soți; religia dominantă ar fi un fel de *Urmonotheismus*. Acestui stadiu îi corespund astăzi, mai mult sau mai puțin, culturile și religiile celor vechi australieni, pigmei, fuegieni și ale unor populații primitive. Când s-au schimbat mijloacele de existență, adică bărbatul a învățat să prindă vânat mare, iar femeia a descoperit cultura plantelor, această *Urkultur* ar fi dat naștere la două forme mai complexe și mai tranșante ale societății: cele numite *Primärkulturen*: pe de o parte, societatea totemică în care domină bărbatul, pe de altă parte, societatea matrilocală și matriarhală în care domină femeia. În această ultimă formă și-ar fi găsit resursele, precum și punctul maxim de înflorire cultul Pământului-Mamă”⁵.

Așa cum vom vedea, multe reprezentări mitologice din spațiul românesc (uneori și din cel european), încă mai păstrează ecouri ale acestei dominații feminine în lumea puterii. În afară de credințele religioase, elemente matriarhale s-au mai păstrat până destul de târziu, cutume ce datează din perioada matriarhală. Un călător englez, John Hawkins, descrie, la sfârșitul secolului al XVIII-lea, asemenea elemente din Grecia insulară: „În numeroase insule fata cea mai mare primește ca moștenire o parte din casa familiei, cu mobila din ea și o treime din

¹ Mircea Eliade, *Mituri, vise și mistere*, Ed. Univers enciclopedic, București, 1998, p.11.

² *Ibidem*, p.149.

³ *Ibidem*, p.185.

⁴ *Ibidem*, p.186.

⁵ *Ibidem*, p.185.

proprietatea mamei, care, în realitate, în cele mai multe cazuri, constituie principalele mijloace de subzistență; celelalte fete, când se căsătoresc, au și ele dreptul la o parte din casa familiei și la același procent din restul bunurilor care mai rămân...⁶

La rândul ei, Marija Gimbutas identifică, din paleolitic până în neolitic, pe o durată de peste douăzeci de mii de ani, existența unei culturi matrilocale, matrilineare centrată pe agricultură, cu o populație preponderent sedentară, pacifistă. Marea Zeiță, reprezentată adesea ca o femeie corpulentă, șezând, avea drept atribute mai multe animale, parte dintre care le regăsim și mai târziu având o importanță mitologică accentuată: taur, câine, urs, căprioară, țap, albină, fluture, broască țestoasă, iepure de câmp, arici. Mai târziu, din această mamă cosmică începe să se detașeze cultul unor zeițe agricole, protectoare ale fiecărei parcele de pământ arabil cucerite. După această etapă de fragmentare, se unifică reprezentările legate de aceste făpturi divine, apărând în mod clar imaginea zeiței pământului. Cum spunea Boris Ribakov, „zeița pământului este privită de-acum ca mamă a întregii naturi, a tot ce folosește omul: câmpuri, plante, copaci, animale. Ea devine zeiță a naturii și este considerată ca mamă a tot ce are viață”⁷.

Reprezentările oamenilor despre moarte, despre viața de apoi, au apărut încă la neanderthalieni, în ale căror morminte au fost găsite instrumente folosite în mediul domestic, arme și oase ale unor animale sacrificate. Acest lucru documentează astfel convingerile pe care le aveau într-o altă realitate, guvernată de patroni importanți, în care puteau pătrunde, după moarte, dacă erau îndeplinite anumite condiții⁸. În această perioadă încep să se consolideze credințele despre cer, astre. Întâlnim, așa cum am spus, o formă primitivă de monoteism, fiind vorba de o singură divinitate supremă care a creat lumea; de regulă nu este reprezentată nicicum, nu are temple, nici preoți. Este evidențiată valoarea simbolică a unor obiecte

profane, care sunt puse în legătură cu echivalente mitologice, cu sacrul (hierofaniile). Întâlnim, de regulă, și un cult deosebit al animalelor, sacralizate în urma spaimei pe care oamenii o aveau față de ele (mai ales din cauza dimensiunilor lor mult mai mari decât ale unui umanoid obișnuit). Și în legătură cu oamenii, dar și cu animalele, exista credința reînvierii, în viața de apoi (carnea animalelor se mânca, dar scheletul și blana erau păstrate cu grijă, pentru a nu fi deteriorate și a se păstra integritatea, fiind uneori chiar îngropate cu grijă); în legătură cu acest cult se observă numeroase ofrande aduse animalelor care trebuia să fie sacrificate prin vânatoare, cărora trebuia ca astfel să li se câștige bunăvoința. În urma victoriilor vânătorești ale omului, se constituie, ușor, ușor, și mitul eroului, al luptei cu monstrul, al călătoriilor în lumea cealaltă.

Mai târziu apare ideea de *deus otiosus*: acesta nu se mai implică în viața oamenilor, dar poate fi invocat în situații critice. Treptat se observă o independență din ce în ce mai mare a oamenilor față de zeii în care credeau. Deși se reproșează adesea că divinitatea este un personaj *otiosus*, în realitate omul a devenit, cum spun povestirile românești, mai „păcătos”, mai lipsit de respect față de acest vechi protector. „La început, omul credea într-un singur zeu, atotputernic și atoatefăcător. Mai târziu, ca urmare a împrejurărilor istorice, omul l-a neglijat și l-a uitat chiar pe acest zeu unic, lăsându-se implicat în credințe din ce în ce mai complicate într-o multitudine de zei și zeițe, de spirite ale morților, strămoși mitici și așa mai departe”⁹. „Omul primitiv, doar prin faptul că făcea progrese materiale și culturale, trecând de la stadiul culesului la agricultură și viața pastorală, cu alte cuvinte, prin simplul fapt de a face istorie, și-a pierdut credința într-un singur zeu și a început să se închine la o mulțime de zei inferiori”¹⁰. În strânsă legătură cu ideea de mai sus apare cea care afirmă o îndepărtare ireversibilă în plan spațial. Se spunea astfel că lumea cealaltă era cândva extrem de accesibilă

⁶ Apud Marija Gimbutas, *The Civilization of the Goddess*, Harper, San Francisco, 1991, p.344.

⁷ V.V. Ivanov, V.N. Toporov, *Slavianskie iazikovie modeliruiuşcie semioticeskie sistemî. Drevnii period*, Nauka, Moscova, 1965, p.162.

⁸ Cf Karen Armstrong, *Kratkaia istoria mifa*, Otkrîtii mir, Moscova, 2005, p.9, 10.

⁹ Mircea Eliade, *Nostalgia originilor*, Humanitas, București, 1994, pp.80-81.

¹⁰ *Ibidem*, p.82.

oamenilor, dar mai apoi aceștia au pierdut accesul la ea. Pe atunci oamenii erau nemuritori, trăiau în armonie cu zeii, cu animalele și natura. Este frecvent întâlnită imaginea arborelui lumii (alteori a podului), văzut ca o poartă de acces prin care se putea ajunge în lumea zeilor. Apoi, se spune, a venit o catastrofă și accesul s-a pierdut. Pentru a face din nou referire la Mircea Eliade, spunem și noi că numeroase sisteme mitologice au păstrat acest ecou al unei lumi paradisiace în care primii semeni ai noștri au avut bucuria să trăiască, dar, din păcate, ei n-au știut să aprecieze, să păstreze acest lucru pentru ei și pentru urmași: „Sub o formă mai mult sau mai puțin complexă, mitul paradisiac se întâlnește aproape pretutindeni în lume. El comportă întotdeauna un anumit număr de elemente caracteristice, în afară de nota paradisiacă prin excelență, imortalitatea. Am putea clasa aceste mituri în două categorii: 1. cele ce vorbesc despre extrema apropiere primordială între Cer și Pământ. 2. cele care se referă la un mijloc concret de comunicare între Cer și Pământ (...). // Toate aceste mituri prezintă omul primordial bucurându-se de beatitudine, spontaneitate și libertate, pe care cu atâta amărăciune le-a pierdut în urma unei căderi, adică în urma unui eveniment mitic care a provocat ruptura dintre Cer și Pământ. *In illo tempore*, în acel timp paradisiac, zeii coborau pe Pământ și se amestecau cu oamenii; și oamenii, la rândul lor, puteau urca la cer escaladând un munte, un arbore, o liană sau o scară, ori chiar lăsându-se purtați de păsări”¹¹. Ecouri ale acestor reprezentări le întâlnim frecvent în mitologia românească. Nu numai că omul a pierdut mult din prestigiul pe care îl avea, din avantajele de care dispunea *in illo tempore*; prin comportamentul său nechibzuit i s-a interzis, în ultimă instanță, chiar accesul la sacralitate. Un informator, vorbind despre Iele, spunea: „erau niște zâne, dar acum nu mai sunt, s-a spurcat pământul”¹². Motivul spurcării pământului sau al cerului de către oamenii lipsiți de respect și de cultură socială a fost dintotdeauna un leitmotiv al perioadelor care anunțau schimbări importante în viața oamenilor. Nu se pune problema că

oamenii nu ar mai crede în aceste personaje, ci că ei nu mai sunt demni să le vadă și să vorbească despre acestea.

2. Neoliticul (8000 – 4000 î.H.) pune un mare accent pe agricultură, respectiv pe vânătoare. Acum au început să apară ritualuri legate de bunul mers al recoltelor, la semănat, secerat etc. De aici și ideea hierogamiei – a nunții sacre a pământului, considerat femeia, sămânța – sămânța divină, ploaia fiind momentul de contopire dintre cer și pământ (de aici, și uniri sexuale ale oamenilor în timpul semănatului, orgii rituale etc.). Nu este întâmplător că, marcați de aceste reprezentări, oamenii au dezvoltat credințe, precum în unele mituri vechi din America de Nord și Europa, în care primii oameni apar din pământ, ca niște plante¹³. Cum fertilitatea era elementul cel mai important, cel care garanta roade bogate și, în ultimă instanță, viața și bunăstarea celor care trăiau din aceste ocupații, apare imaginea Zeiței-Mamă (uneori ea este nu numai întruparea pământului roditor, ea are și trăsături ale unei zeițe a vânătorii sau dragostei). Schimbarea rezultată din schimbarea acestei perspective este că, de acum, eroul din mituri nu mai este bărbatul, ci femeia. Zeița-Mamă e stăpânitoarea vieții și a morții, chiar dacă de atunci oamenii au tras o concluzie importantă (pe care o vedem și în credințele mitologice românești): este imposibilă o victorie definitivă asupra morții, așa cum nicio fentare a ei, chiar dacă ești avertizat de pericol, nu-l scapă pe om de sfârșitul tragic.

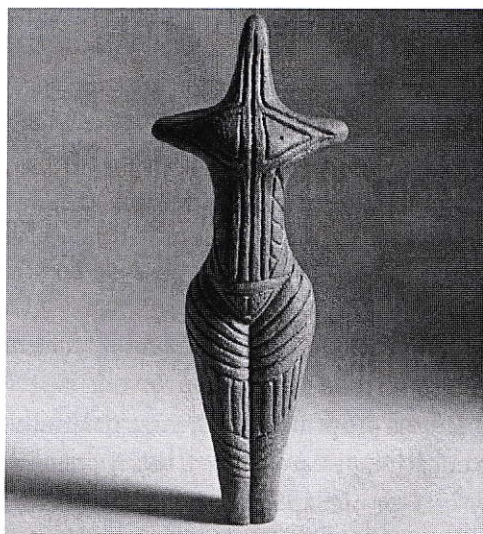
În cartea sa, *The Civilisation of the Goddess*, Marija Gimbutas vorbește despre mai multe aspecte ale zeității supreme, care mai târziu au putut fi chiar ipostaziate separat: „În primul rând Zeița care personifică forța generatoare a naturii. În această categorie intră aspecte diferite ale Zeiței ce propagă viața, o generează, o mențin și o stimulează. În al doilea rând Zeița care personifică forțele distrugătoare ale naturii – Zeițele Morții, reprezentate sub formă de nud, șarpe otrăvitor sau pasăre de pradă: vultur, bufniță, corb sau cioară. Al treilea, Zeița Regenerării, cea care controlează ciclurile vieții din toată lumea naturală. Manifestările ei

¹¹ Eliade, *Mituri, vise și mistere*, pp.66-67.

¹² *Sărbători și obiceiuri. Moldova*, coord. Ion Ghinoiu, vol. IV, Ed. Enciclopedică, București, 2004, p.401.

¹³ Apud Armstrong, *op.cit.*, p.54.

sunt simboluri variate ale uterului, triunghiul pubian sau fetusul; broască, cârțiță, cap de taur, triunghi sau dublu triunghi. Poate apărea și ca insecte: albină, fluture, molie. Moartea și regenerarea sunt conectate inseparabil cu ciclul normal al naturii; Zeița Morții și Regenerării este descrisă ca o singură zeitățe, cu toate funcțiile simultane și în continuumul ciclic al acestor aspecte¹⁴. În calitate de dătătoare de viață, Zeița putea fi reprezentată sub forma unor animale (căprioară, cerb și urs).

Marea Zeiță, Cucuteni.

Zeița-Șarpe, perioada minoică, cca 2000 î.e.n.

Zeița de la Vidra, Gumelnița, cca 4200-3900 î.e.n.

În a doua jumătate a mileniului al patrulea înaintea erei noastre, odată cu venirea indo-europenilor, se produce o ciocnire puternică între două sisteme de credință diferite. Pe de o parte aveam societatea europeană așa cum o știam până acum, matriliniară, matricentrică și endogamă, destul de echilibrată; de cealaltă parte se află societatea indo-europeană mare iubitoare de război (și ierarhia socială, dar și cea religioasă puneau mare preț pe imaginea luptătorului infailibil), exogamă, patriarhală, patriliiniară și patrilocală. Și trebuie reținută observația Marijei Gimbutas: nu vorbim de o evoluție, ci de coliziunea a două ideologii diferite¹⁵.

În această perioadă activează primul sistem mitologic care a putut fi cercetat mai în detaliu (e adevărat, folosind metoda comparatistă și a reconstrucției). **Indoeuropenii (4500 - 2500 î.H.)** au în substrat o mitologie animistă, deja de model patriarhal, lucru care se observă de altfel în multe mitologii ce provin din cea proto-indoeuropeană (vedică, romană, norvegiană, baltică, greacă, slavă, hitită). Putem vorbi de-acum deja de o religie politeistă, centrată pe rituri sacrificiale (umane la început, mai apoi animale, în general considerate totemice pentru respectivii zei sau pentru respectivele clanuri). Un progres important pe care îl face omenirea în această perioadă este domesticirea animalelor (databilă în 4700-4500

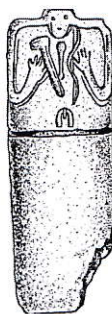
¹⁴ Gimbutas, *op.cit.*, p.223.

¹⁵ *Ibidem*, p.396.

î.H.). Revenind la reprezentările mitologice ale populațiilor indoeuropene, am putea spune, cu vorbele lui Eliade: „lumea mitică indo-europeană era dominată de Zeul-Tată și de lumea neolitică guvernată de Zeița-Mamă”. S-a ajuns în cele din urmă la un metisaj al celor două sisteme religioase și, așa cum spune Ioan Petru Culianu, „zeițele indigene au devenit consoarte, au fost transformate în zeități masculine sau reinterpretate ca monștri”¹⁶. Conform acestei mitologii, Zeul/Tatăl Cerului (**Dieus Phater*) era întruchiparea cerului luminos (de aici și asocierea lui cu soarele; dar, în multe forme locale, cultul soarelui a rămas mai popular în religia populară, decât în cea oficială), în el se afla reședința zeilor; pe de altă parte, Zeița/ Mama Pământului (**Dheghom*) personifica fertilitatea, creșterea, moartea, în ea se afla locul unde ajung după moarte oamenii (se credea că cei doi sunt soț și soție). În urma mariajului lor au apărut mai multe progenituri, devenite și ele divinități. Reconstituirile vorbesc de o fiică a Zeului Cerului, zeița amurgului (*Haeusos*), de mai mulți fii ai Zeului Cerului, gemenii divini, călăreți. În panteon există o ipostază a zeului suprem, și anume zeul furtunii (*Perkunos*), zeu al fulgerului și al furtunii, căruia îi erau asociate muntele, ca reședință (deci viețuia în lumea oamenilor), în păduri (arborele consacrat era stejarul), având și un instrument de luptă specific, ciocanul.

În panteon mai erau pomeniți un zeu al animalelor, adesea văzut ca adversar al zeului furtunii, precum și o zeităte solară. Structura mitului indoeuropean este destul de simplă, regăsită în majoritatea mitologiilor din această familie: zeul animalelor, văzut ca adversar al zeului suprem, îi răpește acestuia un obiect de preț, după care este vânat și alungat. Episoade mitologice importante din *illo tempore*, în mitologia indoeuropeană, mai sunt: capturarea, de către zeul furtunii, a unui balaurcu mai multe capete care locuiește în apă; mitul creației prezintă doi frați, unul îl sacrifică pe celălalt pentru a crea lumea; lumea cealaltă e păzită de un câine; se poate ajunge acolo traversând un râu; arborele lumii, cel care asigură acces, prin

segmentele sale, celor trei lumi cunoscute, face fructele nemuririi, drept pentru care este păzit de un șarpe sau un balaur și vegheat de trei zeițe care torc firul vieții. În sfârșit, la sfârșitul lumii/al universului va avea loc o bătălie cataclismică, după care lumea se va restarta.

Bărbat cu atribute ale puterii (posibil zeu al furtunii), cultura Yamna: stânga, stela de la Natalivka (cca 2700-2500 î.e.n.); dreapta, stela de la Kernosovka (cca 3000-2500 î.e.n.).

Cel mai adesea natura zeului suprem era una militară, total potrivită cu nevoia imperioasă de apărare a propriului teritoriu, a neamului, dar și de cucerire, pe care o aveau toți indoeuropenii și urmașii lor mai apoi. Nu este întâmplător deci faptul că frecvent zeul suprem a fost asimilat mai apoi cu Marte al romanilor, cunoscut de către istorici și geografi, un zeu puternic și crud. Vorbind despre sciți, în *Chorographia* sa din 43 d.H., Pomponius Mela spunea: „Zeul tuturor sciților este Marte; îi consacră drept simbol săbii și cingătoare și ca victime îi jertfesc oameni”¹⁷. La sfârșitul secolului al IV-lea d.H., Flavius Vegetius vorbea și despre daci și traci în aceiași termeni, mai mult, patria lor fiind locul de baștină a zeului-simbol: „Dacii, moesii, tracii n-au fost în toate vremurile așa de războinici, că istoria legendară a făcut să se afirme că însuși zeul războiului, Marte, s-a născut în țara lor?”¹⁸ De asemenea, pentru toate popoarele indoeuropene remarcăm venerarea, în forme diferite, a focului (nu numai cel celest, dar și cel terestru), a apei, aerului, cel mai frecvent tot la nivelul religiei populare, nu la al celei oficiale.

Această mitologie a fost abordată, de-a lungul istoriei, de numeroase școli mitologice,

¹⁶ Ioan Petru Culianu, *Călătorii în lumea de dincolo*, Ed. Nemira, București, 1994, p.135.

¹⁷ Apud G. Popa-Lisseanu, *Dacia în autorii clasici. I. Autorii latini clasici și postclasici. II. Autorii greci și bizantini*, ediție îngrijită și prefată de I. Opreșan, Ed. Vestala, București, 2006, p.91.

¹⁸ Apud Popa-Lisseanu, *op.cit.*, p.139.

fiecare interpretând-o conform instrumentelor de lucru pe care și le-au elaborat. Prin metoda comparativă, miturile au fost analizate mai ales de către adepții școlii meteorologice (Max Müller ș.a.), pentru care divinitățile respective erau personificări ale fenomenelor mitologice cunoscute, iar lupta lor ducea, în ultimă instanță, la obținerea fertilității necesare întreprinderilor umane; școlii rituale (J.G. Frazer, J.E. Harrison, Bruce Lincoln), pentru care fiecare sacrificiu amintea de cel primar, al geamănului ucis pentru crearea lumii; școala funcțională (Georges Dumézil, care a propus sistemul celor trei funcții – agricultori, luptători și preoți –, oglindit atât în sistemul de reprezentări mitologice, cât și în cel al vieții societăților de atunci; în sfârșit, școala structuralistă, pentru care mitologia indo-europeană era centrată pe sistemul opozițiilor binare care țineau într-un întreg coerent întregul sistem de reprezentări¹⁹.

3. Urmează perioada celor mai vechi civilizații (4000 – 800 î.e.n.). Acum apare scrisul, de fapt, putem spune că intrăm în epoca istorică. Începutul civilizației, manifestat, nu în ultimul rând, și prin faptul că acum începe construcția orașelor (Mesopotamia, Egipt, China, India, Creta), a fost considerat uneori ca o întoarcere a spatelui în fața divinității. Primul oraș, conform tradiției biblice, a fost construit de către Cain, care este și primul ucigaș. Tot aici includem și mitul turnului Babel – la origine un ziggurat, templu mesopotamian ridicat ca o piramidă în trepte –, considerat de către vechii iudei o întrupare a orgoliului păgân. Pentru mesopotamieni însă, orașul era locul de întâlnire cu divinitatea, un „arbore cosmic” ad-hoc, o reconstituire a raiului pierdut (lumea veche avea un munte în centrul său, loc unde oamenii puteau urca în lumea zeilor). Zeii, la rândul lor, deși numeroși, nu mai formează un panteon extrem de omogen. Fiecare căuta să-și atragă cât mai mulți adepți, neavând importanță dacă vorbeam de divinități de prim rang sau secundare. În Mesopotamia, ca și în alte spații culturale, fiecare oraș/ oraș-stat era posesiunea unui zeu anume. Și acum se observă faptul că zeii preferă să nu mai intervină în viața oamenilor,

acționează prin intermediari. Asta și pentru că zeii au început să fie simțiți mult mai departe de oameni, nu mai erau o realitate evidentă, care putea fi atinsă ușor. Acum apare mitul potopului, ca o bornă care marchează ruptura dintre oameni și divinitate. Printre trăsăturile credințelor religioase din această perioadă putem menționa: o conștientizare acută a suferinței, ca parte componentă inseparabilă a vieții omului; orientarea spre dezvoltarea unei religii mai spiritualizate, care să nu depindă prea mult de ritualitatea exterioară; se bazează pe reprezentări inovatoare despre conștiința personală și morală; condamnă violența și propovăduiesc compătimirea și dreptatea; îndemneau credincioșii să caute adevărul în sine, nu pe baza cuvintelor preoților și autorităților religioase; nu trebuie să iei nimic de bun, trebuie să supui îndoielii orice; vechile valori trebuie reevaluate. Nu este întâmplător, pe măsura secularizării, că apare o atitudine critică față de mituri, și ca urmare a prăpastiei din ce în ce mai accentuate dintre zei și oameni.

Mitologia care a cunoscut, probabil, printre cele mai multe interpretări și comentarii, a fost cea grecească. Cea mai veche formă de mitologie a ei, atestată, a fost cea miceniană. Tradiția orală de transmitere a miturilor a început probabil în perioadele minoică și miceniană, în secolul 1800 î.H. Este vorba de narațiuni ce conțin informații despre originea și natura lumii, viețile și activitățile zeilor, eroilor și creaturilor mitice. Multe surse sunt oferite de literatură, mai ales din anii 900 î.H. – 800 d.H., dar și din iconografie (fresce, vase pictate, sculpturi etc.). Mitologia greacă cunoaște mai multe epoci: a) cea a miturilor de origine sau despre vârsta zeilor (*theogonii*); acum avem mituri despre originea lumii, a zeilor și a rasei umane; b) perioada în care zeii și muritorii trăiau împreună, acum putând vorbi despre zei, semizei, muritori; c) în sfârșit, perioada eroică, în care activitatea divină este mult limitată (avem războiul Troiei). Interesant este faptul că Grecia antică acorda un interes mai mare pentru perioada eroică, decât despre cea a zeilor. Aceste epoci sunt reluate mai apoi în scrierile cu

¹⁹ Georges Dumézil, *Zeii suverani ai indo-europenilor*, Ed. Univers Enciclopedic, București, 1997.

caracter istoric sau literar. Hesiod, în *Theogonia*, folosește noțiunea de vârste ale omului, pe care o găsim mai apoi în diversele vârste sau prezențe de creaturi diverse în istoriile mai multor popoare: vârsta de aur (domnia lui Cronos), vârsta de argint (domnia lui Zeus), urmate, pe măsura degradării credințelor, de vârstele de bronz și de fier. Tot Hesiod este cel care oferă și modelul cosmogonic dominant: din haos apare Gaia (Pământul) și alte câteva ființe divine primare: Eros (Iubirea), Abisul (Infernul) și Erebus. Fără ajutor din partea unui bărbat, Gaia îl naște pe Uranus (Cerul), care mai apoi a fertilizat-o. Așa se nasc Titanii, șase bărbați și șase femei (Coeus, Crius, Cronus, Hyperion, Iapetus, Oceanus, Mnemosyne, Phoebe, Rhea, Theia, Themis, Tethys). Au urmat ciclopii, oameni cu un singur ochi, și hecatonhirele, cele cu o sută de mâini, care au fost mai apoi aruncați în Infern de către Uranus. Cronos, la rugămințile mamei, Gaia, își castrează tatăl. Astfel, Cronos devine conducătorul titanilor, alături de soția-sora sa Rhea. Temându-se să nu aibă aceeași soartă, Cronos își devoră progreniturile; una dintre ele scapă, Zeus fiind ascuns chiar de către mamă. Ajutat de ciclopi, pe care i-a eliberat din Infern, Zeus și frații lui au învins în lupta împotriva lui Cronos și a titanilor, care au fost aruncați în Infern. Și panteonul lui Zeus era format tot din doisprezece zei; pe lângă acești zei, erau venerați și zeul satir Pan, nimfe, naiade, driade, nereide etc.

Cele mai multe reprezentări sunt legate tocmai de divinitățile din această ultimă perioadă, tocmai de aceea legendele mitologice consacrate lor nu sunt dintre cele tipice pentru o mitologie „clasică”: „Acești zei multipli există în lume; ei fac parte din ea. Ei n-au creat-o printr-un act care, în cazul dumnezeului unic, marchează totala sa transcendență în raport cu o operă a cărei existență derivă și depinde în întregime de el. Zeii s-au născut din lume. Generația celor cărora grecii le dedică un cult, Olimpienii, au văzut lumina zilei în același timp în care universul, diferențiindu-se și ordonându-se, lua forma sa definitivă de cosmos organizat”²⁰. Un lucru extrem de interesant, care arată în fapt convenționalitatea panteonului,

este că fiecare zeu are propria genealogie, are diferite interese, priceperi personale care vin toate din variantele locale de divinitate aduse în prim plan. Când oamenii li se adresează, sunt folosite masiv epitete ale lor. Existau de asemenea temple panelenice în care erau venerați mai mulți zei, dar existau și regiuni sau așezări în care erau venerați doar zei minori. Oricum, credințele în zei erau variate. Cum spunea Varro: dacă omul superstițios se teme de zei, unul foarte religios îi venerează ca pe părinți (nu este întâmplător faptul că mereu s-a bucurat de un interes special, în istoria umanității, acest cult al morților). Politeismul grecesc poate fi o dovadă a nevoilor extrem de diferite ale unei populații nu prea omogene, care avea nevoie de protecție specifică. Este foarte interesantă observația pe care o face Jean-Pierre Vernant: „orice panteon, ca acela al grecilor, presupune numeroși zei: fiecare își are atribuțiile proprii, domeniile sale rezervate, modalitățile de acțiune aparte, felurile sale specifice de putere. Acești zei care, prin relațiile lor reciproce, alcătuiesc o societate ierarhizată a lumii de dincolo, competențele și privilegiile formând obiectul unei destul de stricte repartizări, se delimitează în mod necesar unii pe alții, completându-se în același timp. Ca și unicitatea, divinul nu implică, în politeism, ca pentru noi, atotputernicia, omnisciența, nemărginirea, absolutul”²¹. Studiile lui Vernant, o adevărată autoritate în materie de mitologia Greciei antice, aduc precizări importante referitor la calea de transmisie a credințelor mitologice. Devenirea panteonului grecesc poate fi surprinsă foarte bine pornind de la oralitate până la ajungerea la transmisie cultă:

Cum s-a păstrat și s-a transmis în Grecia această masă de „cunoștințe” tradiționale, vehiculată de povestiri, despre lumea de dincolo, despre familiile zeilor, genealogia fiecăruia, aventurile lor, neînțelegerile sau acordurile lor, puterile respective, domeniul și modul lor de acțiune, prerogativele și cinstirile ce le sunt datorate? (...) Mai întâi, printr-o tradiție strict orală, funcționând în fiecare cămin, de la gură la ureche,

²⁰ Vernant, *op. cit.*, p.12.

²¹ *Ibidem*.

mai ales prin intermediul femeilor; povești ale doicilor, vorbe ale bunicilor bătrâne (...), al căror conținut copiii și-l însușeau încă din leagăn. Aceste povestiri, acești *mythoi*, cu atât mai familiari cu cât au fost auziți încă în perioada în care se deprindea vorbirea, contribuiau la formarea cadrului mental în care grecii au fost aduși în chip natural să-și reprezinte divinul, să-l situeze, să-l gândească.

Lumea zeilor, cu toate diferențele și ciudățenia ei, a devenit apoi prezentă oamenilor prin glasul poezilor, puterile de dincolo îmbrăcând, grație povestirilor care le aduceau în scenă, o formă familiară, accesibilă inteligenței...²²

Observația este importantă din mai multe puncte de vedere. Și mitologia greacă, precum și celelalte mitologii ale Cărții, ale căror texte au început să fie transmise și pe calea scrisului, a avut la început și ea o fază a oralității. Apoi, un lucru la fel de important, e acela că tocmai scrisul sau, mai precis, transmiterea prin scris, mai ales valorificările și prelucrările mitologice propuse de literatură au fost cele care au dus la apariția criticii miturilor: în ciuda aspectului îngrijit, frumos, coerent, poetic pe care l-au primit miturile, vehiculul poetic i-a făcut pe mulți comentatori să considere că mitologia în general, nu numai formele sale literare, ține de domeniul ficțiunii, al fabulației, și nu al religiei... Oricum, ceea ce este important este altceva. Orice mitologie, și nu e vorba numai de cele vechi, este centrată pe om. Ea nu se ocupă numai de soluționarea întrebărilor legate de originea și creația universului, ci și (mai ales) de viața cotidiană a oamenilor, de problemele lor. Sau, cum spunea Vernant: „Vechii zei ai cerului nu aveau niciun fel de relație cu viața oamenilor (...). Mitologia care se concentrează în totalitate pe supranatural devine inconsistentă: ea își

păstrează însemnătatea doar dacă locul central îi este acordat omului”²³.

Considerații importante legate de oralitate și de jocurile memoriei sunt făcute și de către Marcel Detienne. Având ca punct de plecare un text al lui Jack Goody²⁴, el identifică mai multe trăsături ale mecanismului oralității, care a stat și la bazele transmiterii miturilor: „o istorie transmisă prin viu grai, fără a fi încredințată unor specialiști ai memoriei, se modifică mai mult sau mai puțin profund în câteva generații”²⁵, textele produsului ei „sunt făurite prin repetare, căpătând formă prin intermediul a ceea ce numim variantele unei narațiuni sau diferitele versiuni ale aceleiași istorii”²⁶; „în părțile în care povestirea trimite la operațiuni rituale, rememorarea se întemeiază pe paralelismul dintre rituri și povestire. În celelalte, de narațiune pură, memoria dă întâietate «istoriilor», adică anumitor elemente narative formate dintr-o «suită» de evenimente povestite sau imaginate și legate între ele prin actori comuni”²⁷. În urma reșezării viziunii asupra mitului, adusă de Lévi-Strauss, care nu se mai bucură de aceeași întâietate ca în tradiția greacă, ideea de mitologic primește și ea o altă încărcătură: „«mitologie» este cea parte secretă, dar esențială a unei societăți și a unei culturi pe care nu o pot dezvălui nici repertoriul tehnologic, nici sistemul de rudenie, nici vreo alta dintre trăsăturile vizibile ale arhitecturii sociale”²⁸.

4. **Epoca axială (800 – 200 î.e.n.)** este numită așa, deoarece revoluția în gândirea spirituală a fost atât de puternică, încât restul istoriei umane se rotește în jurul ei (termenul a fost introdus de către filosoful Karl Jaspers). Relevanțele de atunci încă sunt actuale. Este momentul în care s-a născut religia în accepția pe care o dăm astăzi: în China, confucianism, daoism; în India – hinduism și buddism, în Orientul Apropiat – monoteism, în Europa – raționalismul grec. Era firesc ca în această perioadă și sistemul de gândire mitologică să aibă de suferit. Varro face referire la mai multe surse de existență a zeilor din societatea romană:

²² *Ibidem*, p.22.

²³ Armstrong, *op.cit.*, p.31.

²⁴ *Mémoire et apprentissage dans les sociétés avec et sans écriture: la transmission du Bagré*, în *L'Homme*, 1977, pp.29-52.

²⁵ Marcel Detienne, *Inventarea mitologiei*, Ed. Symposium, București, 1997, p.80.

²⁶ *Ibidem*, p.82.

²⁷ *Ibidem*, p.84.

²⁸ *Ibidem*, p. 89.

unii erau creați de poeți pentru teatru, alții erau folosiți de oameni și oraș pentru venerare, în fine, mai existau unii creați de către filosofi. Mitologia romană, importantă pentru noi, s-a născut și ea, ca și altele din această perioadă, dar și din perioade anterioare, prin sincretismul numeroșilor zei greci sau străini (sunt adoptate tradiții grecești și astfel se face echivalarea divinităților): cultul soarelui, din Siria; Mithra (soarele) și Ba'al se unesc cu Apollo și Helios și devin Sol Invictus. Soarele era văzut ca protectorul special al împăratului și al imperiului. În afară de greci, romanii au împrumutat mult și echivalat și din mitologia etruscă. O observație importantă, referitoare la mitologia romană, este aceea că, de regulă, romanii considerau narațiunile ca fiind istorice, chiar dacă conțineau elemente miraculoase sau supranaturale (acest principiu se observă frecvent, de altfel, în istoriografia clasică, chiar de la părintele istoriei, Herodot).

5. În sfârșit, ultima perioadă care ne interesează din istoria umanității în general, a culturii în special, este **perioada postaxială (200 î.e.n. – 1500 e.n.)**, cea în care se instituie marile religii, iudaism, creștinism, islam. Nu vom vorbi despre acest lucru, pentru că nu este scopul cercetării noastre.

Pentru a ne apropia de spațiul nostru cultural, am spune că locuitorii lui, ca și vecinii lor balcanici, erau agriculturi; practicau animismul, alocând câte un spirit fiecărui colț de natură. Mai târziu, divinitățile, pe măsură ce se edificau mai mult, căpătau înfățișare umană. Când au fost invadați de triburi din nordul Peninsulei Balcanice, aceștia au adus un panteon nou de zei, bazat pe cucerire, forță, eroism violent. Zeii vechi au fost înglobați în noul panteon sau au dispărut. Probabil și din această perioadă, sau chiar din cea ce urmează de după ea, ecouri ale agresorilor se transmit sub forma credințelor despre căpăuni, uriași etc., la care se adaugă și reprezentarea Blajinilor. Cum spunea Eliade, „vorbit, și multe mitologii, chiar din culturile istorice, confirmă acest lucru, de concepția ciclică a dispariției și reapariției umanității: universul este distrus periodic, prin apă, foc etc., pentru a renaște ulterior”²⁹.

Între paranteze, despre mitologia traco-dacă

Pentru a aborda și problema elementelor dace din mitologia românească, fundamentală pentru mulți mitografi, voi puncta câteva chestiuni. Ce știm despre mitologia dacă? Din păcate, dacă e să fim sinceri, nu prea multe. Pe de altă parte, nici nu are rost să ne cramponăm prea mult de elementul geto-dac, dacă ne gândim că straturile mitologice pe care le putem decela mai bine sunt din perioade de timp mult mai vechi! Neoliticul, cu preocuparea lui intensă pentru fertilitate, pentru un cult al vieții, a dezvoltat cultul zeitelor-mamă, zeitelor ce personificau forțele germinative ale pământului, ale vegetației, ale întregului univers. O moștenire clară, pentru noi (pe care nu o găsim la multe dintre popoarele vecine) este prezența duhurilor reprezentate ca niște femei, de regulă bătrâne, mame, mume ale diverselor sectoare ale universului. În spațiul mitologic al nostru ele se numesc mume, știme, vâlve: Muma-Pădurii, Știma-Apei, Vâlva-Muntelui, Vâlva-Lupilor etc., alături de o reprezentare aproape exclusiv feminină a fenomenului vrăjitoriei la noi (în alte părți predomină, și în acest caz, bărbații). Revenind la daci, trebuie să mai evidențiez un lucru de care trebuie să țină cont dacomanii. Cultura dacă, extrem de bogată în lumea antică europeană, a fost prezentă pe un teritoriu mult mai mare decât teritoriul actual al țării noastre – Ungaria, Slovacia, Ucraina, Moldova, Bulgaria, Serbia. Acest fapt aduce din nou un argument în favoarea perspectivei comparatiste de studiere a moștenirii noastre mitologice, singura care poate aduce la un loc ecouri ale unei religii și mitologii acum pierdute.

Pentru că se face adesea referire la bogăția substratului tracic în cultura noastră, trebuie să fim din nou prudenți. În viziunea istoricilor antici, noțiunile despre diversele populații antice, chiar dacă erau contemporane cu ei, erau destul de laxe. Familiile mari, mai cunoscute, în care erau introduse triburi mai mici, uneori destul de pomenite, variau de la un istoric la altul, de la o perioadă la alta. Strămoși ai

²⁹ Mircea Eliade, *Mitul eternei reîntoarceri*, Ed. Univers enciclopedic, București, 1999, p. 87.

geto-dacilor erau și traci, și sciți, dacă ne uităm la granițele între care locuiau aceste popoare. *Chorographia* lui Pomponius Mela (34 d.H.), de exemplu, ne oferă când informații fabuloase, când precizări extrem de prudente. Printre sciți, de exemplu, trăiesc și arimaspii, „despre care se spune că n-ar avea decât un singur ochi”; „unele locuri sunt atât de sterpe, că cei ce locuiesc pe acolo, fiind lipsiți de lemne, ard oase”³⁰. Vorbind despre traci, sublinia marea deosebire dintre triburile lor:

Deși sunt un singur popor, traci se deosebesc între ei unii de alții, și prin nume, și prin moravuri. Unii sunt fioroși și gata de moarte, ca geții. Aceasta provine din diferite motive: unii cred că sufletele celor ce mor se reîntorc într-o nouă existență; alții, că deși nu se reîntorc, totuși nu pier, ci trec într-o altă lume, mai fericită; alții, în sfârșit, că în adevăr ele mor, dar că aceasta este mai bine decât să trăiască. De aceea în unele localități oamenii se bocesc la naștere și deplâng soarta celor nou-născuți. Și din contră, sărbătoresc moartea și o celebrează prin cântece și jocuri, ca fiind ceva sacru. Nici femeile lor nu sunt mai puțin curajoase. Ele doresc din tot sufletul să fie ucise și îngropate împreună cu cadavrele bărbaților lor morți și, fiindcă mai multe femei aparțin aceluiași bărbat, ele se luptă grozav care să fie judecată mai vrednică de o asemenea onoare...³¹

Înainte, Homer vorbea și el de o asemenea situație, indicându-i pe trausi ca promotori ai unor asemenea credințe: „trausii însă nu se deosebesc întru nimica de ceilalți traci, decât că fac următoarele la naștere și la moarte: pe cel nou-născut îl înconjoară rudele și îl deplâng de ce nenorociri și de câte va trebui să sufere din momentul nașterii sale, amintind toate suferințele ce-l așteaptă pe om în viață. Când moare însă, îl îngroapă bucurându-se și înveselindu-se și arată de câte nenorociri a scăpat

și cât de fericit este în toate privințele”³². Trebuie să recunoaștem că, în afară de imaginea referitoare la ideea de nemurire, oferită tot de cronicarii străini, prin filieră dacă nu a ajuns până la noi o asemenea concepție despre viață și un asemenea sacrificiu la înmormântare. La vechii indoeuropeni însă asemenea obiceiuri erau cunoscute și s-au păstrat, punctual, mai multe sute de ani de la această atestare. Același Herodot, vorbind despre traci, descrie în continuare o înmormântare plină de jale făcută unui obraz subțire: „Înmormântarea celor bogăți se face astfel: expun mortul timp de trei zile, după ce mai întâi l-au jelit; apoi jertfesc tot felul de victime și-i celebrează un ospăț. Apoi, după ce l-au ars, îl îngroapă sau îl îngroapă nears. După ce i-au ridicat o movilă pe mormânt, fac lupte de întrecere, propunând mari premii”³³.

Așa cum știm, sursele de care dispunem, în general, când vorbim de orice mitologie, sunt cele scrise sau cele arheologice. Și, evident, texte, frânturi sau mai ample, care s-au păstrat în specii folclorice mai mult sau mai puțin sacralizate. Dacă cele din urmă sunt marcate puternic de o notă de subiectivitate, proba vechimii ar trebui dată de primele. Din păcate pentru noi, dovezi arheologice sunt destul de puține pentru a ne forma o imagine coerentă cu privire la mitologia dacă: urmele difuze de temple, puținele „ilustrații” păstrate pe câteva fibule sau monezi pot fi interpretate extrem de larg, dând naștere speculațiilor. Vom cita un asemenea comentariu, realizat extrem de decent, prin care sunt interpretate câteva dintre piesele tezaurului de la Lupu, descoperit în anul 1978: „Mai avem în acest tezaur plăcuțele pereche ce au câte un personaj feminin împodobit cu falere, unul inclusiv pe coafură. Unul dintre personaje ține în mâini un vas scund și altul mai adânc, celălalt doar un vas scund, o mână fiind în jos îndreptată. Primul personaj este însoțit de monstrul cu corp de șarpe și cap de animal, al doilea de același monstru și de o felină. Absența aripilor la ambele personaje și existența lor la personajul de pe placa cu sigla «K»- ne îndeamnă să credem că artistul a dorit cu atenție să facă această distincție între personajele feminine de pe cele

³⁰ Apud Popa-Lisseanu, *op.cit.*, p. 88, 89.

³¹ Apud Popa-Lisseanu, *op.cit.*, p. 92.

³² V, 4, Apud Popa-Lisseanu, *op.cit.*, p. 203.

³³ V, 8, Apud Popa-Lisseanu, *op.cit.*, p. 204.